

MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASH JARAYONIDA ADABIYOTNING ROLI

Nargiza Ramberganova

Qoraqalpoq Davlat Universiteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada milliy o‘zlikni shakllantirish va mustahkamlashda adabiyotning o‘rni, tarixiy va zamonaviy bosqichlarda uning ma‘naviy-falsafiy ta‘siri tahlil qilinadi. O‘zbek adabiyotida milliy ruh, mustaqillik g‘oyasi va o‘zlikni anglash motivlari Alisher Navoiydan tortib Cho‘lpon, Fitrat, Abdulla Qodiriy hamda mustaqillik davri yozuvchilarining asarlari misolida yoritiladi. Shuningdek, adabiyotning jamiyat tafakkuriga ta‘siri, til, tarix, an‘ana va zamonaviylik uyg‘unligidagi roli ilmiy asosda tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *milliy o‘zlik, adabiyot, milliy ruh, tarixiy xotira, mustaqillik, millat, ma‘naviyat, til, an‘ana va zamonaviylik.*

KIRISH

Har bir xalqning taraqqiyoti uning o‘zligini anglash darajasi bilan bevosita bog‘liqdir. O‘zlikni anglash — bu nafaqat o‘tgan tarixni bilish, balki milliy qadriyat, madaniyat, til va tafakkur asosida kelajakni qurish demakdir. Shu jarayonda adabiyot eng kuchli ma‘naviy vosita sifatida xizmat qiladi.

O‘zbek adabiyoti asrlar davomida xalqning o‘zini tanishi, tarixiy xotirasini saqlashi va ruhiy birligini ta‘minlashda muhim o‘rin tutib kelgan. Ayniqsa, milliy o‘zlik inqirozga uchragan yoki siyosiy bosimlar kuchaygan davrlarda adabiyot xalqning o‘zligini yo‘qotmaslik, o‘z ildizlariga qaytish uchun ruhiy tayanch vazifasini bajargan.^[1]

1. Mumtoz adabiyot — milliy o‘zlikning manbai^[2]

Milliy o‘zlikni anglash jarayoni o‘zbek adabiyotida qadimiy ildizlarga ega. Xususan, Alisher Navoiy ijodi o‘zbek milliy tafakkurining poydevorini yaratdi. Navoiy o‘z asarlari orqali turkiy tilda yozishning nafaqat badiiy, balki ma‘naviy zarurat ekanini isbotladi. U “Muhokamat ul-lug‘atayn”da:

“Turkiy tilning qudrati, nafosati va xalq qalbiga yaqinligi haqida”

- deya yozadi. Bu asar o‘zbek xalqining milliy o‘zligini saqlashda tilning beqiyos ahamiyatini ko‘rsatgan dastlabki falsafiy dalillardan biridir.

Shuningdek, Navoiy “Xamsa” asarlari orqali adolat, insonparvarlik, vatanparvarlik, ma‘rifatparvarlik kabi g‘oyalarni milliy tafakkur bilan uyg‘unlashtirdi. Uning asarlarida milliy ruh — xalq g‘ururi, qadriyatlari va axloqiy tamoyillari badiiy obrazlar orqali ifoda etilgan.

2. Jadid adabiyoti va milliy uyg‘onish g‘oyasi

XX asr boshlarida jadid adabiyotining paydo bo‘lishi milliy o‘zlikni anglash jarayonida burilish nuqtasi bo‘ldi. Cho‘lpon, Fitrat, Abdulla Qodiriy, Elbek, Hamza kabi yozuvchilar milliy o‘zlikni asosan ma‘rifat, ozodlik va milliy ongni uyg‘otish orqali shakllantirishga harakat qildilar.

Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanida millatning o‘zini topish jarayoni obrazlar orqali ko‘rsatiladi. Asardagi Zebi obrazi o‘zbek ayolining uyg‘onayotgan ongini, milliy ozodlik ruhining ramzini ifodalaydi.

Fitrat esa “Hind ixtilolchilari”, “Abulfayzxon” singari asarlarida millat taqdirini tarixiy tajribalar bilan bog‘laydi. Uning “Millatni saqlaydigan uch narsa bor: til, din va tarix” degan fikri bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida esa milliy o‘zlik masalasi tarixiy voqealar, o‘zaro ichki nizolar va millatning tanazzuli fonida yoritiladi. Otabek obrazi orqali yozuvchi xalqni o‘z ildizlariga, ma‘naviyatiga qaytishga chaqiradi.

Bu davr adabiyoti o‘zbek xalqining mustamlakachilik davridagi o‘zligini yo‘qotmaslik kurashini badiiy shaklda ifoda etdi. Shu bois jadidlar ijodi — bu nafaqat adabiyot, balki milliy o‘zlik manifestidir.

3. Sovet davri adabiyotida milliy o‘zlikning bosim ostidagi ifodasi

Sovet davrida milliy g‘oya ko‘p hollarda siyosiy senzura ostida bo‘lgan bo‘lsa-da, ko‘plab yozuvchilar milliy o‘zlikni yashirin ramz, metafora va obrazlar orqali ifodalashga muvaffaq bo‘ldilar.

Oybekning “Navoiy” romani bu borada alohida o‘ringa ega. Yozuvchi bu asar orqali Navoiy shaxsiyatida xalqning milliy g‘ururi, ma‘naviy qudrati va tarixiy xotirasini tiklashga intilgan.

Shuningdek, Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romanida ham milliy o‘zlik g‘oyasi tarixiy shaxslar — Bobur va Zahiriddin obrazlari orqali beriladi. Asarda vatansizlik fojeasi, tarixiy ildizlarga intilish, milliy birlik g‘oyalari ustuvor o‘rin tutadi.

O‘tkir Hoshimov, Said Ahmad, Tog‘ay Murod kabi yozuvchilar esa xalqning ruhiy dunyosini, milliy axloq va qadriyatlarini zamonaviy hayot bilan bog‘lab, o‘ziga xos “milliy realizm” maktabini yaratdilar.

4. Mustaqillik davrida adabiyotning milliy o‘zlikni tiklashdagi o‘rni

1991-yildan keyin o‘zbek adabiyoti erkinlik bilan yangi bosqichga kirdi. Endi yozuvchi millat tarixiga, uning ma‘naviy ildizlariga qaytish, milliy o‘zlikni qayta tiklash imkoniga ega bo‘ldi.

Ulug‘bek Hamdam, Xurshid Do‘stmuhammad, Erkin A‘zam, Isajon Sulton, Shoyim Bo‘taye, Zulfiya Qurolboy qizi kabi adiblar milliy o‘zlikni yangi falsafiy darajada talqin etmoqdalar.

Masalan, Ulug‘bek Hamdamning “Isyon va itoat” romanida milliy o‘zlik va insoniy ozodlik o‘rtasidagi murakkab ziddiyat falsafiy tahlil qilinadi. Asarda o‘zbek jamiyatining o‘tish davridagi ruhiy izlanishlar badiiy obrazlar orqali ochib berilgan.

Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” asarida esa tarixiy xotira va milliy o‘zlikni yo‘qotish muammosi badiiy tilda ifodalangan. Qahramon o‘zini, o‘z xalqini tanish, o‘z ildizini topish jarayonida o‘zbek milliy ruhining ramziga aylanadi.

Zamonaviy she‘riyatda ham milliy o‘zlik motivi dolzarbdir. Usmon Azim, Xurshid Davron, Jamol Kamol, Bahrom Ro‘zimuhammad kabi shoirlar asarlarida tarix, til, xalqning madaniy yodgorliklari, milliy g‘urur mavzulari ko‘p uchraydi.

5. Adabiyot va tarixiy xotira uyg‘unligi

Milliy o‘zlik tarixiy xotira bilan chambarchas bog‘liqdir. Agar xalq o‘z tarixini unutsa, o‘zligini ham yo‘qotadi. Shu bois o‘zbek adabiyotida tarixiy roman janri milliy o‘zlikni shakllantirishda alohida o‘rin tutadi.

Pirimqul Qodirov, Murod Muhammad Do‘st, Tohir Malik, Nuriddin Ismoilov kabi yozuvchilarning asarlarida o‘tgan avlodlar hayoti, ularning kurashi, vatanparvarlik ruhi bugungi o‘quvchi tafakkurini boyitadi.

Masalan, Murod Muhammad Do‘stning “Galatepaga qaytish” asarida xalqning tarixiy xotirasini tiklash orzusi, o‘zligini anglash istagi kuchli ruhiy motiv sifatida namoyon bo‘ladi.

6. Adabiyot — ma’naviy immunitet manbai sifatida

Milliy o‘zlikni anglash jarayoni faqat tarixga qarash emas, balki hozirgi zamon bosimlariga qarshi ma’naviy immunitet yaratishdir. Adabiyot bu borada eng muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Globalizatsiya, raqamli madaniyat va ommaviy axborot vositalari bosimida adabiyot xalqning milliy tafakkurini himoya qiladi. O‘zbek yozuvchilari bugungi kunda “milliylik va zamonaviylik” o‘rtasida muvozanatni saqlash orqali yangi o‘zbek adabiy maktabini shakllantirmoqdalar.

Xulosa

Adabiyot — bu xalqning yuragi, ruhiy xotirasi va o‘zlik ifodasidir. O‘zbek adabiyoti tarixida milliy o‘zlikni anglash g‘oyasi doimo markazda bo‘lgan. Navoiydan Qodiriygacha, Cho‘lpondan Hamdamgacha bo‘lgan ijodiy meros — bu xalqning o‘zini tanish, qadrlash va kelajakka ishonch bilan qarash yo‘lidir.

Bugungi o‘zbek adabiyoti milliy o‘zlikni nafaqat saqlash, balki uni zamonaviy jahon tafakkuri bilan uyg‘unlashtirish bosqichida turibdi. Adabiyot millatning madaniy genetikasi, o‘zligini anglashda esa eng ishonchli yo‘lboshchidir.^[1]_{SEP}

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Navoiy A. Muhokamat ul-lug‘atayn. — Toshkent: Fan, 2019.
2. Cho‘lpon A. Kecha va kunduz. — Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2018.
3. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. — Toshkent: Sharq, 2017.
4. Fitrat A. Millat va madaniyat. — Istanbul, 1923.
5. Oybek. Navoiy. — Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
6. Qodirov P. Yulduzli tunlar. — Toshkent: Sharq, 2018.
7. Hamdam U. Isyon va itoat. — Toshkent, 2020.
8. Sulton I. Boqiy darbadar. — Toshkent, 2021.
9. Karimova M. Adabiyot va milliy o‘zlik masalalari. — Toshkent: Fan, 2020.
10. UNESCO. Cultural Identity and Literature in Central Asia. — Paris, 2022.